

д-р Рени Манова (СУ „Св. Климент Охридски“)

Ценността на езика като средство на межкултурния диалог – образователната концепция в научната продукция на Катедра „Български език като чужд“

Катедра „Български език като чужд“ към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ е звено с открояваща се научна продукция, в което се обучават чуждестранните студенти, докторанти и специализанти от всички специалности. Катедрата подготвя и специалисти по езиково обучение, което е допълнителна специализация за чуждестранните студенти, следващи в Софийския университет.

Дейността ѝ е ориентирана към грижливото опазване на ценността на езика като етноспецифичен маркер, към утвърждаването на престижа на българската културна идентичност сред чужденците. Поредицата учебни книги на Катедрата е доказателство за високия професионализъм на нейния колектив, чиито изяви са многостранни, но най-вече са в полето на българската приложна лингвистика.

Концепцията, развита в учебната литература на Катедра „Български език като чужд“ от проф. Елена Хаджиева, е ориентирана към полагането на етноспецифичните езикови модели в контекста на европейските тенденции в образованието и езиковото планиране. Отстоява се идеята за конструктивизма като епистемологическа алтернатива на обективизма в образованието. Застъпва се виждането, че дизайнът на чуждоезиковото обучение трябва да съдържа такива компоненти, които да насърчават творчеството, себеизявата, успешното включване в автентични ситуации на общуване. В учебните книги на Катедра „Български език като чужд“ са отразени съвременните тенденции в приложната лингвистика, а именно да се дава приоритет на значимата за изучаващите чужд език информация и обучителният процес да се организира съобразно специфичните им цели и потребности.

Диалогът с чуждата култура означава успешно разбиране и интерпретиране на редица словесни артефакти, иманентни на изучавания език, като фразеологизмите и етикетните формули. Това са езикови единици, с помощта на които се осъществява пълноценна комуникация, изявява се отношение, оценка, емоция, подсилва се експресивният характер на изказването. Елена Хаджиева подчертава, че „за да стане част от чуждата култура, обучаваният обменя или споделя определени социокултурни знания и правила, като в същото време усъвършенства комуникативната си компетентност“. Катедрата очертава своето присъствие като престижен българистичен научен център. Нейният колектив, ръководен от проф. д-р Елена Хаджиева, работи с любословски плам, за да направи пълноценна срещата на чужденците с българския език и с българската култура.

Проф. д-р Елена Хаджиева (СУ „Св. Климент Охридски“)

Нова учебна литература

Ще ви запозная с опита на Катедра „Български език като чужд“ към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“ по отношение на учебните ни книги, на които се базира обучението по български език за чуждестранните студенти и специализанти в СУ и които имат своя определен принос в цялостния процес на изучаване и споделяне на чуждата култура.

Един от приоритетните проекти на Катедрата беше посветен на създаването на съвременни учебници и учебни помагала за слушатели в началния курс по български език, които ще следват хуманитарни специалности, и за чуждестранните студенти от всички специалности на Софийския университет. Авторски екипи от катедрата подготвиха и издадоха следните книги:

- Български език за чужденци. Начален курс с Работна тетрадка. УИ „Св. Климент Охридски”, С., 2006, 2007 (второ преработено издание), 343 с.
- Български език като чужд. Тестове за нива А1, А2, В1, В2, С. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2007, 80 с. – обновени и допълнени в две нови издания.
- Български език като чужд – специалност право и специалност международни отношения. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2007, 124 с.
- Български език като чужд – специалност журналистика. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2008, 177 с.
- Български език като чужд за студенти филолози. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2008, 160 с.
- Български език като чужд за студенти хуманитаристи. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2008, 172 с.
- Български език като чужд. Стил и жанрови модели. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2008, 128 с.
- Български език като чужд за студенти медици. Издателство „Д-р Иван Богоров”, С., 2008, 175 с.
- Български език за чуждестранни студенти на Софийския университет. ИК „Домино”, 2011, 204 с.

Обобщено ще кажа, че *Учебникът по български език (начален курс) с Работна тетрадка* намери много добър прием сред слушателите в началния курс по български език. Всъщност този учебник се появи след един няколкогодишен дефицит на учебна литература по отношение на съвременни разговорни конструкции, граматически предписания и социокултурно ориентиране в българска среда. Приложенията запознават читателя с кратки информации от българската история, география, туризъм, етнография, страници от произведения на известни български писатели и др. Отделно има фразарий на най-популярните фразеологични съчетания и кратък тематичен речник

– двуезичен (английски и български език). Работната тетрадка към учебника съдържа допълнително упражнения към всяка граматическа тема, диктовки и трансформации на микродиалози и текстове в различни глаголни времена и наклонения с цел по-доброто усвояване на тези трудни за изучаващите български език граматически факти.

Съдържанието на учебните помагала по специалности е традиционно и включва на първо място научни текстове от задължителната учебна литература, синтезирано представяне на граматически правила по българска морфология и синтаксис плюс упражнения и кратък корпус фразеологични съчетания, с чиято употреба чуждестранните студенти се запознават още в началния първи курс.

„Тестовете за нива A1, A2, B1, B2, C1, C2“ представляват комплекс от изпитни варианти за чужденци и лица от български етнически общности в чужбина за получаване на степен на владене на български език. Материалът е структуриран и разработен в научен и методологически план според изискванията на Общата европейска езикова рамка. В тестовете са включени компонентите слушане, четене, говорене и писане, които отговарят на компетенциите на посочените в ОЕЕР умения. В тестовете е въведен и компонентът граматика и лексика, който спомага за още по-точното диференциране на шестте нива на езикови компетенции – от A1 (начинаещи) до C2 (почти майчин език). Всъщност това е една от концепциите на авторския екип при създаването на учебното помагало – да се отдели специално внимание на лингвистичната компетентност на обучаваните като задължителен елемент за усъвършенстването на комуникативните езикови умения.

Целта на следващия проект по предоставянето на актуална учебна литература беше създаването на нова поредица учебни книги, които да са в синхрон с нарастващия интерес от страна на чуждестранните студенти, специализанти и докторанти в СУ „Св. Климент Охридски“ към съвременни изследвания, свързани с разглеждането на българския език в културен и исторически контекст, изследвания, допринасящи за усъвършенстването на социолингвистичните и социокултурните им компетенции.

Първата книга от новата поредица „Мозайки на българската цивилизация“ е една своеобразна среща с избрани фрагменти от историята на българската култура и художествената ѝ памет. Тук бих искала да споделя думите на проф. Георги Бакалов, по чийто проект беше отпечатана книгата – „да научиш един чужд език, без да се докоснеш до историята, културата, духовния облик и обичаите на неговите носители, е все едно да изминеш половината от пътя до желаното място“. Кратките очерци по държавно управление, символи на държавата, история, география, туризъм, етнография, народно творчество и литература, въвеждат изучаващите български език в един малко познат за тях свят, без претрупване на факти, имена и данни, като в същото време предоставят достатъчно задълбочена информация, база за ориентация на чуждестранните граждани по въпроси, свързани с културно-историческото наследство на България.

Учебната книга „*Разбирам и говоря*“ е предназначена за обучението на чуждестранни граждани с различна степен на езикова компетентност по български език. Тя представя нова система от образователни подходи за практиките на чуждоезиковото обучение, съобразени с общоевропейските езикови стандарти, с което заема своето иновативно място сред учебната литература в българската приложна лингвистика. Усвояването на цялостната лексикална, граматическа и социокултурна информация от учебните единици, структурирани в книгата, подготвя студентите за професионална степен на владеене на българския език, при която обучаваният владее свободно разговорни и идиоматични изрази, разграничава смислово контекстовите инварианти в сложни езикови ситуации, има висока лингвистична компетентност и много добро познаване на българските културни традиции.

Подобни са целите и на учебното помагало „*Български език като чужд – за напреднали*“, чийто акцент са проблемите на българския правопис и пунктуация, а също и разглеждането на основни въпроси на българската стилистика, проблематика, която досега не е застъпена в практиките на обучението по български език като чужд. Приложените практически задачи и упражнения са предназначени за усъвършенстването на комуникативните умения на чуждестранни студенти с висока степен на езикова компетентност по български език.

В книгата „*Пол и език*“ се проследява изборът на езиковите средства при всякакъв вид комуникация, като се поддържа тезата, че той се обуславя от социални културни значения, включително и от съответния пол. Направен е опит да бъде очертан профилът на системата от поведенчески и съответстващите им езикови модели, като за първи път извършените проучвания са върху езиковата практика на не-носители на българския език. В същото време е представен начинът, по който опозицията пол/език кореспондира с межкултурните различия на представители от различни националности. Наблюденията и обобщенията в книгата се базират на значителен брой проведени анкети, интервюта, коментари и спонтанни съобщения на чуждестранни студенти от хуманитарните специалности в СУ „Св. Кл. Охридски“, условно разделени в изследването на славянска, балканска, западна и източна група. Анализите показват, че процесът на общуване представлява динамична обмяна на идеологии, които са неразривно свързани със социокултурната идентичност на говорещите, като същевременно биологично половите роли влияят на избора на езикови средства при продуцирането на всякакъв тип текст.

Акцентът върху ефекта на културно-специфичните дискурси, межкултурното взаимодействие между обучение и културна идентичност е утвърдена международна политика в чуждоезиковото обучение. Основната теза на учебната книга „*Реч, етикет, културни традиции*“ дава израз именно на идеята, че ефективната комуникация е нещо повече от владеенето на езика и усъвършенстването на комуникативната компетентност. По-широкият контекст на езика е обществото и културата, т.е. процесът на изучаване на чужд език е процес на изучаване и на чужда култура. Затова и неразделна част от изучаването на даден език като чужд е изграждането на културна

компетентност, която обективира уважение към различните култури, като същевременно кореспондира с културната проникателност.

За да стане част от чуждата култура, обучаваният обменя или споделя определени социокултурни знания и правила за официална реч, неофициална реч и етикетни единици, свързани с различни тематични ситуации на общуване. Важен е и изборът на синонимните варианти със съответните стилистични и социолингвистични маркери, а също и поддържането на определено общуване в избрана тоналност. Един от приносите на посочената книга е интерпретацията и синтезирането на представени с образователна цел ситуационни факти (образци на диалогична реч, спонтанни текстове, формули и др.), които са резултат на последователна интеграция на ценности и значения на чуждата култура с тези на своята родна култура. В този процес същевременно се създават връзки между тях, точки на референция на учтивото и неучтивото, положителното и отрицателното, подходящото и неподходящото, характерни за традиционното разбиране в собствената и в целевата страна. Обърнато е внимание на ролята на преподавателя, който следва да е запознат със сложните и многобройни процеси на интеркултурното посредничество, за да улесни изграждането на културната компетентност.

Друг аспект на корелацията език:култура, който е обект на изследване от страна на редица международни лингвистични центрове, е културният контекст и значението му за преводознанието и чуждоезиковото обучение. За чуждоезиковото обучение и по-специално за трудностите да се предадат на друг език „характерни думи“ и несъвпадащи езикови факти се позоваваме на схващането на Юрий Лотман, който определя съотношението между възприемащото съзнание и въвежданата в него система не само като междуезиков трансфер, но като сблъсък между два текста на два различни езика, всеки от които се стреми да преобразува противоположния по свой образ и подобие, да го трансформира в „свой превод“ (Лотман 1992).

Именно в процеса на това „трансформиране“ се преодоляват междукултурните различия и се усвояват чуждите познания и опит, което е и идеята на книгата „Препъни-камъчета в чуждоезиковото обучение“. Тук са разгледани два езикови факта – българските фразеологизми и категорията умалителност, чието възприемане и употреба представляват определена трудност за изучаващите българския език като чужд. Затова и са представени като „препъни-камъчета“ в чуждоезиковото обучение. Обедняващото звено между фразеологичните единици и умалителните думи са експресивно-емоционалната и експресивно-оценъчната им функция, които са характерни най-вече за разговорната реч и художествените текстове. Употребата им е свързана с конкретна стилистическа оценка в определен контекст.

Методологията на това проучване, избрана от страна на авторския колектив, използва интердисциплинарни изследователски процедури, приложени върху функционирането на българските фразеологизми и българските умалителни форми,

като са изведени и конкретни препоръки и насоки за преодоляването на трудностите при усвояването на посочените езикови факти.

Учебната книга „Текстове плюс“ включва подобрени текстове – образци от научния, публицистичния, художествения и разговорния стил. Научните текстове презентират базисни понятия от научни документи и материали, включени в учебните програми на различни специалности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – История, География, География на туризма, Психология, Социология, Философия, Политология, Право, Международни отношения, Журналистика, Филология и др.

Приложенията към текстовете задачи и въпроси целят изграждането на уменията за четене с разбиране, като основно се акцентира върху усвояването на научната терминология чрез лексикалния и семантичния анализ на представените образци на научния стил. От друга страна, граматическите задачи спомагат за усъвършенстването на лингвистичната компетентност на изучаващите български език като чужд.

В учебната книга се отделя специално внимание на типовете литературни и публицистични форми. Това е свързано с подобряването на общата информираност на обучаваните и социокултурното им ориентиране в една нова за тях чуждоезикова среда. Разгледани са произведения на представители на българската интелектуална мисъл като Блага Димитрова, Светослав Минков, Георги Господинов, Деян Енев и др. Същевременно са публикувани и образци на съвременната преводна литература.

Книгата „Как се общува на български?“ е предназначена за чуждестранни граждани, изучаващи български език и култура, чиито интереси са насочени към усъвършенстване на социокултурната и комуникативната им компетентност и съдържа следните части: Етикет за всеки ден, Делова кореспонденция, Бизнес етика и бизнес етикет, Бизнес комуникация, Говоренето пред публика, Учтивост в ефир.

В първия дял параметрите и характеристиките на речевия етикет и неговите единици са описани в следните теми:

1. Общуване за всеки ден
2. Говоренето на „Вие“
3. Поздрави
4. Запознаване и представяне
5. Обръщение
6. Привличане на вниманието
7. Изказване на благодарност
8. Покана, молба, съгласие, отказ
9. Извинение
10. Complimenti и одобрение
11. Пожелания.

В дяловете са представени конкретните предписания и правила за нормативната употреба на етикетните формули, съдържащи признаци като официалност,

уважителност и социална дистанция. В зависимост от съответната комуникативна ситуация – от сферата на личното или бизнес общуване, а също и на деловата кореспонденция във функционален план са диференцирани етикетните формули за започване на контакт, за поддържането и за завършването му.

След повечето дялове следват приложения – упражнения, задачи или образци, чиято цел е проверка на придобитите знания по български език и по-специално на знанията, свързани с етикетното общуване в съвременното българско общество. Една от причините, която инициира създаването на тази книга, е използването, особено напоследък в ежедневието или от ефира, на т. нар. „модни разговорни форми“, редуциращи учтивите фрази, белег на всяко културно общуване, а важна цел на настоящото изследване е актуализирането на позабравените вежливи речеви единици, без които диалогът без граници би бил трудно осъществим.

Учебникът „Лесното в трудния български език“ представлява компактен общ курс по български език за чужденци, включващ иновативни модели за практиките на чуждоезиковото обучение. Той е предназначен за обучение на чужденци с различна степен на лингвистична компетентност, както начинаещи, така и напреднали или подготвящи се за полагането на сертификатни езикови изпити. Точно тази компактност на разработката на всички езикови равнища определя спецификата на учебника като високофункционален и съобразен с общоевропейските стандарти в чуждоезиковото обучение.

Съдържанието е структурирано в 30 урочни единици и Приложения с диктовки, фразарий, фразеологизми, тестове и таблици с граматически факти, които затрудняват изучаващите български език. Представеният учебен материал отговаря на стандартите за степен на владене на чужд език на традиционно утвърдените нива:

- от 1 до 10 урок – ниво A1;
- от 1 до 17 урок – ниво A2;
- от 1 до 23 урок – ниво B1;
- от 1 до 30 урок – ниво B2.

Упражненията, условно наречени базисни и допълнителни, формират моделите на лексикална и граматическа прогресия с цел повишаване на лингвистичните и комуникативните умения на чуждестранните студенти, специализанти и докторанти. Допълнителните упражнения са предназначени предимно за изучаващите български език със средна и висока езикова компетентност.

Като основно учебно помагало за изучаването на българския език от чуждестранни граждани, а също и от членовете на българските общности в чужбина, учебникът се отличава с утвърждаването на редица модели и рубрики, позволяващи „трудните“ специфики на българския език да бъдат възприемани по-лесно.

Един от тези модели е краткият уводен курс по българска фонетика, включващ основните теми „Класификация на гласните и съгласните в българския език“, „Фонемни редувания“, „Правоговорни правила“. Фонетиката рядко присъства в

учебните пособия за изучаването на българския език като чужд, а трябва да се отбележи, че именно тя кореспондира пряко с говоренето, респективно писмото, както и със слушането. Овладяването на базисните фонетични норми на чуждия език е задължителна предпоставка за ефективното му изучаване. Затова е приложен и аудиодиск с учебните текстове.

Друг модел съставя рубриката „*Етикет за всеки ден*“, която е представена чрез различни ситуации и литературни фрагменти и отговаря на международните чуждоезикови практики напоследък, отделящи специално внимание на социо- и интеркултурния контекст в обучението по чужд език. Постепенно изградената межкултурна компетентност включва както знанията, свързани с правилата на общуване в чуждата езикова среда, така и уменията за практическото им прилагане. Усвояването на речевите етикетни единици и нормите на етикетното поведение на чуждата култура още в най-ранния етап на обучение спомага за правилното ориентиране в новата социокултурна среда и същевременно представлява основа на отворения межкултурен диалог, без който е невъзможно пълноценното общуване, осъществявано чрез реализацията на съответните комуникации в различните сфери на личния и обществения живот.

Освен с етикетните речеви единици, в текстовете на учебника и по-специално в рубриката „*Повече лексика*“, изучаващите български език имат възможност да се запознаят и с базисното представяне на българската фразеология.

Колкото по-рано е запознаването със спецификата на българските фразеологични единици като характерен маркер на разговорната реч, част от съвременната езикова ситуация, толкова по-скоро обучаваният ще се приобщи към чуждата култура. Текстовият материал в учебника е представен чрез литературни фрагменти, ситуации-диалози, различни информации и адаптирани произведения в основния текст на всеки урок и рубриците „*Запомнете*“ и „*Разбирате ли?*“. Те са приложими за лексикални, граматически и стилистични анализи, като едновременно са насочени към подобряване на социокултурната компетентност на обучаваните по въпроси, свързани с културното наследство на България и актуални теми на съвремието.

В глава 4-та от Общата европейска езикова рамка се отделя специално място на „естетическата употреба на езика“. В параграф 4.3.5. се казва: „Националната и регионалната литература дава съществен принос към европейското културно наследство, а Съветът на Европа го счита за ценно общо богатство, което трябва да се развива и да се пази“. Заниманията с художествени текстове се свързват „не само с естетически, но и с много други възпитателни цели – интелектуални, морални и емоционални, езикови и културни“.

Внимателният подбор на типовете литературни форми също е подчинен на общата идея на учебника да се опознае по-лесно „трудният“ български език и българското културно пространство като част от европейското (в рамките на което

българският език се отнася към малкоизучаваните и редки езици). Поради тази причина, са включени и произведения на представители на съвременната българска интелектуална мисъл като Блага Димитрова, Георги Господинов, Деян Енев, Милен Русков, Теодора Димова и др.; образци, които допринасят за културния прочит „плюс“ на една нова действителност. А това предполага, от една страна, обогатяването на чуждоезичната естетическа рецепция, а, от друга, скъсяването на дистанцията между изучаващите „екзотичното“ присъствие на „непознатото“ и самото „непознато“, като по този начин то се превръща, в случая, в едно естествено социокултурно общуване, макар и в чужда среда.

„Здравейте, докторе!“ е учебно помагало с иновативно присъствие сред поредицата учебници „Български език като чужд“, чиято цел е оптимално усъвършенстване на езиковите умения на чуждестранните студенти медици. За пълноценния диалог между лекар и пациент е особено важно равнището на комуникативната компетентност на медицинския специалист чужденец, като по този начин се изгражда онова специфично доверие, което е и ключът към успешното лечение на всеки пациент. Осъзнаването на реалните потребности на пациента и решаването на здравния му проблем изискват създаването на една добра информационна среда, която предполага много добра комуникативна способност, а също и социокултурна компетентност. Защото ефективното общуване се базира освен на високия професионализъм на лекаря, така и на уменията му на психолог и психотерапевт, запознат много добре с езиковата и културната среда, чийто представител е пациентът.

Един от последните ни проекти е озаглавен „Светът на децата“, първото пособие от планирана поредица учебни книги, предназначено за деца/ученици в началния курс на етнически групи, за които българският е втори език. Основен принцип, залегнал в международните образователни политики за подпомагане и приобщаване на децата от етнически групи към учебните програми на официалния книжовен език, е комплексното изучаване на фонетичните, лексикалните и граматическите норми на новия език (втория език), като крайната цел е изграждането на комуникативна и социокултурна компетентност у обучаваните.

Накрая ще спомена, че работата в екип се отличава със свои специфики – предпочитания към една или друга тема, различия относно структурирането на теоретичните постановки или съдържанието и формата на анкетните проучвания и др. Но когато мотивацията е единна – синхрон с учебните политики на международното образование, тогава се създават и книги, адекватни на съвременните изисквания на приложната лингвистика.

По отношение на екипа ще подчертая с удоволствие участието на проф. д-р Радка Влахова, една от авторките на учебните ни книги. Другите членове на авторския колектив на новата поредица са гл. ас. д-р Весела Шушлина, ас. Милена Каменова, д-р

Венера Байчева, д-р Рени Манова и др. - млади, талантиливи и отлично подготвени колеги, един екип, който работи с висока професионална компетентност и желание.